

وقف از مفهوم تا قانون

با نگاهی ویژه به مسجد خانم زنجان

همراه با ارائه الگوی اجرایی

منصور نجف‌لو

سرشناسه : نجفلو، منصور، ۱۳۴۶ -
عنوان و نام پدیدآور : وقف از مفهوم تا قانون با نگاهی ویژه به مسجد خانم زنجان / مولف منصور نجفلو.
مشخصات نشر : زنجان : قلم مهر، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری : ۲۶۶ ص.

شابک : ۱۵۰۰۰ ریال: ۹-۲۴-۸۴۹۴-۶۰۰-۹۷۸

وضعیت فهرست نویسی : فیفا

موضوع : مسجد خانم (زنجان)

موضوع : مسجد خانم (زنجان) -- موقوفه‌ها

موضوع : وقف (فقه)

موضوع : Waqf (Islamic law)

موضوع : وقف (فقه) -- ایران

موضوع : Waqf (Islamic law) -- Iran

موضوع : وقفنامه‌ها -- ایران

موضوع : *Endowment documents -- Iran

رده بندی کنگره : ۲۹۷/۳۷۲ BP۷۳۳/۲

رده بندی دیویی : ۲۹۷/۳۷۲

شماره کتابشناسی ملی : ۴۶۲۸۳۵۱

عنوان کتاب: وقف از مفهوم تا قانون با نگاهی ویژه به مسجد خانم زنجان

انتشارات قلم مهر

www.tabassom.org

نویسنده: منصور نجفلو

ناشر: انتشارات قلم مهر

شابک: ۹-۲۴-۸۴۹۴-۶۰۰-۹۷۸

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

نوبت چاپ: اول / ۱۳۹۶

چاپ و صحافی: پیشگام

قیمت: ۲۵۰۰۰ تومان

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	الف
مقدمه.....	هـ
فصل اول.....	۱
وقف از مفهوم تا قانون.....	۲
«وقف و موقوفه».....	۲
وقف و تعاریف وقفی:.....	۶
تعریف لغوی وقف:.....	۶
معرفت وقف:.....	۹
ارکان وقف:.....	۹
شروط وقف:.....	۱۰
(۱) شروط واقف:.....	۱۰
(۲) شروط موقوف یا موقوفه:.....	۱۱
(۳) شروط موقوف علیه:.....	۱۲
(۴) شروط وقف:.....	۱۴
(۵) شرایط و وظایف متولی:.....	۱۷
انواع وقف:.....	۱۹
انگیزه وقف:.....	۲۳
واحد های سنجش در امور وقف:.....	۲۳
زمینه های وقف:.....	۲۷
زمینه های غیر معمول وقف:.....	۳۱
اصطلاحات وقفی:.....	۳۳
آشنایی با برخی واقفان بزرگ ایران.....	۴۸
وقف در ادیان و مکاتب مختلف.....	۶۴
تاریخچه وقف:.....	۶۷
مرور پیشینه نظری وقف و توسعه:.....	۱۱۱

فصل دوم: نگاهی ویژه به مسجد خانم زنجان	۱۱۷
مقدمه	۱۱۸
الف) روستای سهرین (موقوفه)	۱۱۹
ب) واقعه: خانم «جمیله ذوالفقاری»	۱۵۳
ج) وقف: مسجد خانم	۱۶۰
احیاء و افراز اراضی وقفی مسجد در روستای سهرین:	۱۶۹
د) وقف‌نامه:	۱۷۷
بازنویس و بازخوانی وقف‌نامه:	۱۸۴
یافته‌های قابل استحصال از وقف‌نامه:	۱۹۸
فصل سوم: کارکردها و فرصت‌های وقف	۲۰۹
کارکردهای وقف در جامعه	۲۱۰
کارکرد اجتماعی وقف	۲۱۰
کارکرد اقتصادی وقف	۲۱۳
کارکرد فرهنگی	۲۱۴
موانع، آسیب‌ها و تهدیدات وقف:	۲۱۶
موانع وقف	۲۱۷
آسیب‌های وقف	۲۲۵
تهدیدات وقف:	۲۲۷
پیوند «وقف» با «مطالعات اجتماعی» و توسعه پایدار	۲۳۰
الگوی اجرایی:	۲۳۴
مولفه‌های دارای نقش	۲۳۴
پیشنهادهای:	۲۳۹
منابع	۲۴۵
منابع فارسی:	۲۴۶

دست‌گیری از دیگران و کمک به آنها در جوامع انسانی قدمتی به بلندای شکل‌گیری جوامع اولیه انسانی دارد که فارغ از جهان بینی افراد جوامع مختلف و اعتقادات مادی یا معنوی آنها در طول تاریخ بشری به اشکال مختلف همیشه وجود داشته است. هم چنان که نیازهای انسانی در طول تاریخ دست خوش تغییرات اساسی در نوع و جنس و میزان آنها شده است، کمک‌های بشر دوستانه و خیرخواهانه انسانها به همدیگر نیز به موازات تغییرات در نیازمندیها رشد یافته و خریدار آنها تغییرات در نیازمندیها وفق داده است. در کمال تعجب این سازگاری با نیازها بعضاً چنان منطبق با هم بوده‌اند که با بررسی تاریخی شکل‌گیری و تغییر و تحولات امور خیریه می‌توان مشکلات و نیازهای جوامع انسانی را در طول تاریخ احصاء و مورد بررسی قرار داد.

در ابتدا دستگیری از دیگران به صورت مستقیم و فوری و مقطعی بوده است لکن آینده نگری و میل به جاودانه زیستن هموار انسانها را تشویق کرده تا کمک‌های بشر دوستانه خود را به نحوی مدیریت کنند که در طول زندگی افراد خیر و افراد نیازمند و پس از مرگ آنها نیز تداوم داشته باشد و این موضوع موجب شکل‌گیری نهادهای خیریه در جوامع مختلف گردید.

یکی از مصادیق بارز، و نمونه‌های زنده و روشن این نوع‌دوسی و همکاری اجتماعی را وقف دانسته‌اند که در بین ادیان دیگر نیز به‌نوعی دیده می‌شود ولی در دین اسلام و در فقه آن همواره به‌عنوان بحثی مهم با ویژگی‌های منحصر به فرد مطرح شده است. وقف توسط شارع مقدس طرح (با تبشیر و انداز) و توسط پیامبر گرامی اسلام (ص) بنیان‌گذاری شده است و در ادامه توسط ائمه معصومین (ع) تداوم یافت.

وقف در ابتدا مفهومی ساده داشته و از تاثیرگذاری مهمی برخوردار نبود (به جز قضیه فدک

که یک مورد استثناء بوده و هست) لکن در طول تاریخ همزمان با رشد جوامع اسلامی شاهد تطورات و تحولات زیادی گردید و از مفهومی ساده به قوانین جامع و پیچیده و تاثیرگذار امروزی تبدیل گشت.

از طرف دیگر نهاد وقف تطابق بسیار زیادی با توسعه پایدار نیز دارد دانشمندان جامعه شناسی تعاریف زیادی از توسعه پایدار داشته‌اند ولی مهمترین و عام ترین تعریف آن «استفاده بهینه از منابع موجود و تداوم این منابع برای نسلهای آینده» می‌باشد که این تعریف از توسعه پایدار، نیز مطابق حیرت آوری با اهداف وقف دارد که همانا «بازداشت عین مال (از بخشش، فروش، واگذاری، اجاره، ارث و...) و تخصیص منافع آن به امور خیر مدنظر واقف» می‌باشد. و این همان نکته بنیادی پیوند وقف با توسعه پایدار می‌باشد که متولیان امر در راستای توسعه پایدار جامعه باید از طریقت وقف و ایقاف غافل نباشند.

نگارنده در مطالعات زیاد خود جهت گرا آوری و تالیف اثر حاضر تمام تلاش خود را جهت رعایت امانت داری با وسواس زیاد در ذکر منابع و نویسنده‌گان گذشته و حال به عمل آورده است لکن در برخی از مواقع با مطالب مفیدی مواجه شدیم که سایر مطالعات نیز آنها را تایید می‌نمود ولی یا نویسنده ناشناس بود یا به صورت اثر چاپ نشده و شناسنامه دار نبوده که آدرس منبع ذکر گردد که در این موارد هم سعی شد حداکثر اطلاعات موجود از نویسنده و اثر قید گردد که در این مسیر ممکن است علی رغم میل باطنی نگارنده در قسمت‌هایی منبع ذکر نشده باشد که از همه این عزیزان عذرخواهی نموده و همه آنان را در این اثر سهیم می‌دانم.

مطالب کتاب حاضر حاصل تلاش بیش از دو ساله اینجانب می‌باشد که امیدوارم نقشی هر چند کوچک در ترویج معارف الهی و گسترش فرهنگ وقف داشته باشد، وقف تمامی محققین و پژوهشگران بعدی می‌گردد تا در جهت ترویج علوم دینی مورد استفاده قرار دهند

و در این راستا اگر منبع مطلب ذکر شود مطلوب و اگر هم برای ترویج فرهنگ وقف مفید بود استفاده از آن بدون ذکر منبع هم از طرف اینجانب بلا مانع است.

www.ketab.ir

وقف و موقوفه یکی از اشکال مالکیت املاک و مستغلات در ایران به خصوص در حوزه روستایی می‌باشد که در طول تاریخ ایران فعلی و مناطق جدا شده از آن نقش زیادی در تصمیم‌گیریهای سیاسی - اجتماعی حاکمان و ملاکین داشته است. با توجه به نقش وقف در طول تاریخ بر سرگذشت جوامع انسانی، آشنایی با پیشینه تاریخی اوقاف در جهان و ایران قبل و بعد از اسلام و تطور حقوقی آن تا زمان حاضر و تاثیرات مثبت و منفی آن در جامعه می‌تواند در برنامه‌ریزی‌های توسعه‌ای تاثیر زیادی داشته باشد.

از سوی دیگر یکی از اماکن تاریخی و میراث فرهنگی استان زنجان مسجد خانم واقع در مرکز شهر زنجان می‌باشد. این مسجد صد سال قبل توسط بانوی نیکوکار زنجانی به عنوان مدرسه احداث و وقف ملام علوم دینی گردیده و جهت تامین هزینه‌های آن بخشی از مالکیت یکی از روستاهای بزرگ زنجان وقف آن شده است. آشنایی با بانی مسجد و نحوه ساخت آن، وقف‌نامه مسجد و موقوفه آن در روستا انگیزه‌ای شد تا به صورت مطالعه موردی به تحقیق در این خصوص پرداخته شود. برای این به این مقصود نیازمند آشنایی با نهاد وقف و تحولات تاریخی وقف و موقوفه در جامعه ایران می‌باشیم.

وقف سنتی اسلامی و به معنای «بازداشت عین مال (از بخشش، فروش، واگذاری، اجاره، ارث و...) و تخصیص منافع آن به امور خیر مدنظر واقف» می‌باشد.

در این کتاب سعی شده است ضمن آشنایی با شکل‌گیری و رشد مفهوم «وقف» از صدر اسلام تا تبدیل این مفهوم به قوانین جاری کشور و آشنایی با جهات خانم واقفه مسجد و حوزه علمیه تاسیس شده توسط ایشان و وقف‌نامه مربوطه و موقوفه آن در روستای سهرین، تلاش شده است با ارائه الگوی اجرایی جهت استفاده از ظرفیت‌های توسعه اجتماع محور، نتیجه‌گیری شود با درگیر نمودن بازیگران اصلی عرصه وقف شامل دست‌اندرکاران، ذی‌نفعان، واقفان و متولیان امر می‌توان از نهاد وقف جهت توسعه پایدار جامعه و رفع بخشی از مشکلات بومی مردم استفاده نمود.